

INHOUD

Woord vooraf	7
Kaarten	10
Stamboom	12

OUDE ZEE

1	De gouden tijd	19
2	De vis achterna	26
3	Veilige havens	33
4	Een toekomst aan de dijk	41
5	Het nieuwe hart	49
6	De laatste jaren	60
7	Recht is recht	68
8	Geen aanhangsels	76
9	IJsselmeergedrochten en zeeslangen	82

NIEUW LEVEN

10	De schoenenfabriek	91
11	Friese fuiken	100
12	Bron van voedsel	109
13	Oerras	118
14	Natte sokken	126
15	Reis naar Den Haag	130
16	Voortrekkers	138

- 17 De zilverput 148
- 18 Grondzee 157
- 19 Spanning aan de rand 165
- 20 Trekvogel 176
- 21 Ketelbinkies 189
- 22 Vissersvrouwen 198
- 23 Het nieuwe manna 209
- 24 De negen broertjes 218
- 25 Reddingsvlot 225

ZONDER MEER

- 26 Aquarium 239
 - 27 Nestgeur 246
 - 28 Walschipper 255
 - 29 Langs de lijn 264
 - 30 De Hemel 273
 - 31 Kraplappen for sale 282
 - 32 De vuurpijl en de klap 290
 - 33 Coke bij de vis 299
 - 34 Allriskverzekering 309
 - 35 Het wondernet 321
 - 36 Op de rondvaartboot 332
 - 37 De stamhouders 338
- Tot slot 343
- Verantwoording 347
- Bronnen 349

WOORD VOORAF

Het land waarop wij woonden, was jonger dan mijn vader. Hij had een veehouderijbedrijf in Luttelgeest, een klein dorp aan de noordoostelijke rand van Flevoland. Op de schuur pronkt nog altijd het bord met de naam die de boerderij kreeg toen hij er in 1952 met zijn ouders vanuit Noord-Holland naartoe verhuisde: ‘Spes Nostra’, onze hoop – in trotse, hoekige hoofdletters.

De boerderij staat aan zo’n lange, rechte weg die eindeloos lijkt. Als kind hielp ik vaak mee om het vee van het land te halen als het tijd was om te melken. Het kavelpad was een liniaal, beeldde ik me in. Ons land mat precies 300 bij 800 meter, net als alle andere kavels in de buurt. De ingenieurs die de polder ontwierpen, hadden het zo bedacht.

Over de schommelende koeienkonten heen kon ik in de verte een weg zien die wel volop kronkelde. In de tijd dat de polder waarin wij woonden nog de bodem vormde van een onstuimige, zoute binnen-zee, de Zuiderzee, was die weg een dijk geweest. Daarachter lag het land dat veel ouder was dan mijn vader.

Hoe zag het leven aan de andere kant van die bochtige dijk eruit voor de zee land werd? Wat betekende de inpoldering voor de duizenden families die van de Zuiderzee leefden? En wat waren de gevolgen op de lange termijn, tot op de dag van vandaag? Ik heb het me altijd afgevraagd. De Zuiderzee was immers ‘hun’ zee, een levenszee.

Het Zuiderzeeproject is het meest indrukwekkende planologische project dat Nederland tot nog toe heeft gerealiseerd. De 32 kilometer

lange Afsluitdijk transformeerde de Zuiderzee enerzijds in het strakke Flevoland, de grootste polder van de wereld, en anderzijds in het stille IJsselmeer, het grootste zoetwatermeer van West-Europa.

In de jaren na de Tweede Wereldoorlog kregen de bewoners van de oude Zuiderzeestadjes weinig aandacht in het vooruitgangsgeloof dat toen domineerde. De blik verengde zich tot het nieuwe land. De maakbaarheid die Nederland nastreefde, leek eerder te kunnen worden bewerkstelligd op de schone lei die de IJsselmeerpolders representeerden dan in de historische havenkommen van de Zuiderzeeplaatsen. In de samengeknepen ogen van de vissersmannen gloorde niet de toekomst. Ze weerspiegelden het verleden.

Om het verhaal van de kustbewoners te kunnen vertellen, besloot ik de familiegeschiedenissen van vier kinderen van de Zuiderzee verder uit te diepen. Gezamenlijk dragen zij deze vertelling; van de gloriejaren in de Gouden Eeuw tot de gemeenschappen van vandaag die eigenlijk alleen het nieuws halen bij een opmerkelijke verkiezingsuitslag of drugsvangst.

Ja, Cees Hopman, Jurie van den Berg, Cees van Eekelen en Kees Kwakman zou je kinderen van de Zuiderzee kunnen noemen. Al heeft geen van hen het zilte water door de vingers voelen glijden. Het zout heeft nooit in de kleine wondjes in hun handen gebeten. Ze hebben de vloedgolven nimmer tegen de dijk horen slaan.

Bunschoten-Spakenburg lag nog aan het open water van het IJsselmeer toen Cees Hopman er in 1938 werd geboren, maar het was inmiddels compleet verzoet en verstild. Tegen de tijd dat hij als jonge twintiger nadacht over de vraag wat hij, een visserszoon, wilde doen met zijn leven, was het Zuiderzeeproject zo ver gevorderd dat hij voor de haven, in de vorm van een logge kleivlakte, de Zuidelijke Flevopolder zag verrijzen.

Het Urk van Jurie van den Berg was in zijn geboortjaar 1942 sinds drie jaar geen Zuiderzee-eiland meer. Het was geworden tot een excentrisch gelegen plaatsje dat zichzelf opnieuw moest uitvinden nu de visserij als belangrijkste bestaansbron leek op te drogen.

Cees van Eekelen kwam in 1950 ter wereld aan de Noord-Hollandse kant van het IJsselmeer, in Den Oever, de havenplaats van Wieringen. Wieringen was al in 1924 zijn eilandstatus kwijtgeraakt aan het eerste stuk van de Afsluitdijk. Het wemelde er van de dijkwerkers, arbeiders

die vanuit het hele land op het goed betalende Zuiderzeeproject waren afgekomen.

In Volendam, waar Kees Kwakman vandaan komt, bleven ze wel uitkijken op het open meer. Maar in Kees' geboortjaar, 1954, begon het meeste leven uit de haven zelf te verdwijnen. De drukte verplaatste zich naar 'de dijk', waar toeristen zich zouden laten fotograferen in de klederdracht die voor Kees' ouders nog hun dagelijkse kloffie was geweest.

De vier Zuiderzeezonen weten het niet van elkaar, maar ze slapen alle vier vaak slecht. Ieder van hen kent geregeld nachten waarin de onrust het wint van een vredige droom. Het is net als vroeger aan boord bij hun vaders of een oom. Een visserman moet wakker blijven om het schip te besturen of hij wordt ieder uur, iedere twee uur, gewekt om het net binnen te halen en de vis te sorteren.

Alle vier bewaren ze herinneringen aan die nachten aan boord. Hoe ze als jongen van tien, elf jaar oud het dek op slopen om naast hem aan het roer te kruipen. De mooiste momenten ontstonden als het water rustig was. Uitkijkend over de donkere spiegel, luisterend naar het gekabbel van de golven, samen staren naar de sterren. Soms vertelde vader een verhaal. Meestal vervielen ze in een stilzwijgen; dat waren de beste gesprekken.

De zee waar hun families van leefden, verdween. De onrustige nachten bleven.

URK VAN DEN BERG

Hendrik (van den Berg) Steevenszoon
1669 - 1719
° Kamperreiland

Drie kinderen, onder wie:

Steeven van den Berg
1707 - 1780

Dirck van den Berg
1714 - 1780

Sjoerd van den Berg
1805 - 1876

x
Dedde (*Diene*) Zwaal
1821 - 1900
° Terschelling

Twee kinderen, onder wie:

Jan (*van Diene*) van den Berg
1856 - 1940

x
Neeltje de Vries
1857 - 1937

Negen kinderen, onder wie:

Jurie (*Rooie Juut*) van den Berg
1891 - 1970

x
Lummetje Romkes
1893 - 1966

Negen kinderen, onder wie:

(Dé) Jan van den Berg
1916 - 1954

x
Fetsje Koornstra
1918 - 2009
° Lemmer

Jurie (UK63) van den Berg
1932 - 1976

Zes kinderen, onder wie:

JURIE
(*Fet*)

van den Berg
1942
x
Geertje Kramer
1943

Vijf kinderen, onder wie:

Jan van den Berg
1964
x
Marianne Zwaan
1966

Klaas van den Berg
1980
x
Mariëlle Post
1988

**LEMMER
VISSER**

Jan (*van Fetsje*) Visser
1854 - 1936

x
Jantje Poepjes
1858 - 1930

**MAKKUM
KOORNSTRA**

Grietje (*Fisker Grietje*) Visser
1898 - 1981

x
Andries Koornstra
1895 - 1983

VOLENDAM KWAKMAN

Cornelis (*Ballap*) Kwakman

1806 - 1880

† Vollenhove

x

Eva Visscher

1810 - 1855

° Schokland

† Schokland

Annetje Konter

1828 - 1918

° Schokland

† Vollenhove

Zeventien kinderen, onder wie:

Jan (*Ballap*) Kwakman

1850 - 1924

° Schokland

x

Neeltje Keuken

1850 - 1929

Acht kinderen, onder wie:

Willem (*Ballap*) Kwakman

1889 - 1969

x

Neeltje Pooyer

1890 - 1961

Negen kinderen, onder wie:

Job (*Ballap*) Kwakman

1925 - 2014

x

Jannetje (*Beeldenwinkeltje*) Tol

1925 - 2015

Jan (*Ballap*) Kwakman

1920 - 1970

Zeven kinderen, onder wie:

KEES
(*Ballap*)

Kwakman

1954

x

Marie (*Kip*) Tol

1956

Jan (*Ballap*) Kwakman

1955

Drie kinderen, onder wie:

Jeroen (*Ballap*) Kwakman

1980

x

Irene (*Madoet*) Schilder

1977

SPAKENBURG HOPMAN

Jan (*Spreeuwte*) Hopman
1839 - 1921

x

Geertje Heijnen
1843 - 1913

Zes kinderen, onder wie:

Gijsbert (*Spreeuwte*) Hopman
1879 - 1962

x

Jacobje (*Jaopie*) de Graaf
1878 - 1968

Drie kinderen, onder wie:

Jochem (*van Jaopie*) Hopman
1906 - 1983

Jan Hopman
1913 - 1970

x

Jannetje de Jong
1905 - 1983

Zes kinderen, onder wie:

CEES

Hopman
1938

x

Riek Malenstein
1938

Gijsbert Hopman
1929 - 2010

Vier kinderen, onder wie:

Annemarie Hopman
1970

x

Sjaak Ruizendaal
1968

WIERINGEN VAN EEKELN

Adriaan van Eekelen
1899 – 1983
° Wouw, Brabant
x
Marie Mens
1899 – 1992
° Wouw, Brabant

Vier kinderen, onder wie:

Adrie van Eekelen
1924 – 1986
° Wouw, Brabant
x
Trijnie Boersen
1928 – 2008

Vier kinderen, onder wie:

CEES
van Eekelen
1950
x
Grietje van den Berg
1949
° Urk

Vier kinderen, onder wie:

Cees van Eekelen
1979
x
Franciska Prins
1980

WIERINGEN BOERSEN

Cornelis (Cees) Boersen
1895 – 1945
x
Dieuwertje (Upke) Bakker
1899 – 1975

DE GOUDEN TIJD

Het verhaal van Jurie van den Berg is het oudst. Het stamboomonderzoek dat naar zijn familie is gedaan, loopt het verst terug.

Lange tijd maakte het Urk waar de familie Van den Berg wortel zou schieten deel uit van een duister en ondoordringbaar gebied. Machtige eiken groeiden er naast ranke berken, met daaronder een wildgroei van hazelaars. Beren en wolven maakten de dienst uit. Vroege geschriften spraken van het 'Woud zonder Genade'. Er was een klein meer, waar voorlopers van de IJssel en de Amstel op uitkwamen. Een Romeinse geograaf beschreef het als *Lacus Flevo*, het meer Flevo, waarbij 'flevum' stond voor 'vlie', naar de doorgang richting de Noordzee die langzaam ontstond. Als golven bij heftige stormen de grote eiken loswoelden die aan de oevers groeiden, sloegen de bomen als eilanden van in elkaar grijpende wortels op drift.

De Zuiderzee kreeg pas in de late Middeleeuwen min of meer de vorm die het tot de afsluiting in 1932 zou houden. Eigenlijk is de binnensee nooit ouder geworden dan vijfhonderd jaar.

Stormvloeden beukten steeds grotere gaten in het zachte, zompige veenland van het Woud zonder Genade. Het Flevomeer strekte zich verder en verder uit, heette inmiddels Aelmere en kreeg definitief een verbinding met de Noordzee. De mensen die er woonden, leidden een ongewis bestaan. De overstromingen kostten mensenlevens. De visserij op vooral typische zoetwatersoorten, zoals steur en zalm, moest voor wat inkomsten zorgen. Tot een kleine ijstijd de temperatuur deed dalen. De rivier de IJssel voerde minder zoet water aan. Tegelijkertijd rukte het zoute water steeds verder op, waardoor het water te

brak werd voor de zoetwatersoorten. De vangst bestond vanaf de late Middeleeuwen steeds vaker uit zoutwatervissen als ansjovis, baars, spiering en, niet te vergeten, haring. Haring en ansjovis werden de belangrijkste Zuiderzeevissen.

De ontstane zoute zee verdiende een nieuwe naam, oordeelde een Duitse koopman, ene Jan van Holstein. Hij schreef in de veertiende eeuw als eerste over de 'Südersee'. De binnensee lag, van hem uit bekeken, ten zuiden van de Noordzee.

Die Zuiderzee was eigenlijk een soort kleine, lauwe, drabbige kom. De totale oppervlakte bedroeg zo'n 6000 vierkante kilometer en voor een zee was de Zuiderzee erg ondiep. De diepten varieerden van 2 tot 6 meter, tegenover bijvoorbeeld zo'n 90 meter in de Noordzee. Hierdoor kon de watertemperatuur snel stijgen. De korte golfslag die bij stevige winden ontstond, maakte dat de dikke sliblaag op de bodem regelmatig werd omgewoeld. De Zuiderzee was hierdoor nooit echt blauw of heldergroen. De kleur was eerder troebel, melkwit met een vleug geelgroen van de algen.

Vanaf de late Middeleeuwen werd de handel met de noordelijke streken een belangrijke inkomstenbron voor de stadjes rond de Zuiderzee, al dan niet in het samenwerkingsverband van Hanzesteden. Vissers trokken vooral vanaf de oostkust de Zuiderzee op. Vanuit plaatsen als Kampen, Harderwijk, Zwartsluis en Genemuiden zetten zij hun netten vast aan palen in het water. Na een dag of een paar dagen haalden ze de netten weer binnen. De gang naar zee verliep wel steeds moeizamer. Doordat de wind het vaakst uit het westen, noordwesten kwam, werd voor hun havens veel zand afgezet. In stormweer viel de oostkust geregeld droog. Door de verzanding liepen de groter wordende schepen steeds vaker vast.

De concurrenten van de westkust grepen hun kans. Minder met een 'staand' net, bevestigd aan een paal, maar vaker met 'gaand' net, dat ze een kuil noemden. De kuil sleepten ze, vastgebonden tussen twee schepen, al varend voort. 'Gaand' vissen of 'staand' vissen, dat was een wereld van verschil. De strijd om de verschillende vismethoden zou de sfeer tussen de vissers op de Zuiderzee blijven bepalen.

Aan de Noordzeekust waren vissers zich inmiddels steeds meer gaan toeleggen op haring. Ze hadden veel succes, vooral doordat ze efficiënt samenwerkten. De vissers hielpen elkaar de scholen haring

te vinden. De haringvisserij werd een bedrijf dat veel ontzag inboezemde in de in 1588 gevormde Nederlandse Republiek en Enkhuizen speelde hier een grote rol in. Deze Zuiderzeeplaats lag dicht genoeg bij de Noordzee om zich ook daar te kunnen begeven. Rond 1600 was Enkhuizen met ruim vierhonderd schepen de grootste vissersplaats van het Zuiderzeegebied.

's Nachts was het vast een imposant gezicht. De vuren die aan boord van de talloze vaartuigen brandend werden gehouden, gleden in de verte voorbij. Als je je ogen tot spleetjes kneep, vormden al die lichtstrepen een spinnenweb van goud.

Het werd steeds drukker op de Zuiderzee. In een tijd waarin wegen niet of nauwelijks bestonden, was het vervoer over water het snelst en goedkoopst. In de loop van de zeventiende eeuw ontwikkelde de binnenzee zich tot het belangrijkste en drukst bevaren verkeersplein van de Gouden Eeuw. Ze bood een toegangspoort aan de VOC-schepen die Amsterdam rijk maakten. De Zuiderzee werd een belangrijke bakermat van het exportland dat Nederland zou worden. Het krioelde er van de schepen. Schattingen komen uit op tienduizenden vaartuigen.

En hier duikt de verre voorouder van Jurie van den Berg op.

De achternaam van zijn oervader luidde aanvankelijk anders. Hij werd aangesproken als Hendrik Steevenszoon toen hij zich ergens in de zeventiende eeuw op Urk, midden in de Zuiderzee, vestigde. Het eiland was ontstaan op keileem, in de ijstijd achtergelaten door een gletsjer. Urk was in die tijd een van de vier eilanden van de Zuiderzee. Iets ten oosten van Urk lag Schokland en voor de westkust waren Wieringen en Marken drooggevallen. Schokland en Marken werden kwetsbare oorden, omdat de bodem bestond uit laagveen dat bij overstromingen makkelijk werd weggeslagen. Het keileem van Urk en Wieringen was weerbarstiger, het water kreeg er minder makkelijk vat op.

Om de vele schepen te waarschuwen dat ze Urk naderden, werd op het eiland een vuur gestookt op een zogenoemde vuurboet, een vierhoekig stenen bouwsel. Hendrik Steevenszoon was vanaf Kamper-eiland naar Urk getrokken om de vuurstoker van het eiland te worden. Voor de zichtbaarheid bevond zijn vuurboet zich op het hoogste punt van de keileembult. Hij werd al snel Hendrik 'van den Berg' genoemd.

Op de Zuiderzee draaide het inmiddels steeds minder om de visserij. Het visserijbedrijf zou in de geschiedenis van de Zuiderzee voortdurend in betekenis toe- en afnemen. De inkomsten bleven consequent schommelen, in hetzelfde stugge ritme waarmee de schepen over de korte golfslag van de binnenzee klotsten. Nu werden de vissers verdrongen door de handelslieden die de Zuiderzee als doorgang naar de Noordzee gebruikten.

Amsterdam profiteerde het meest van de nieuwe handelsroute. Vanaf het einde van de zestiende eeuw werden de schepen groter en reikten de reizen verder. Via de Zuiderzee voeren ze vanuit Amsterdam naar Oost-Indië. De hoofdstad ontwikkelde zich tot een stapelhaven. De goederen die per schip werden aangevoerd, lagen opgeslagen in de pakhuizen van de hoofdstad om ze door te verkopen wanneer de prijs gunstig was. Ook Enkhuizen had baat bij de bloeiende handel. Vanuit de Noord-Hollandse kustplaats vertrokken schepen vol haring, zout en wijn naar de Oostzeehavens. Ze namen graan en scheepsbouwproducten mee terug. Dankzij de Oostzeehandel kon Enkhuizen, met een inleg van 540 000 gulden, de tweede grootste investeerder in de Verenigde Oost-Indische Compagnie worden. Aan de overkant bleef Hindeloopen een belangrijke handelsplaats. Friese kooplui handelden bijvoorbeeld met Scandinavische landen en Rusland in jenever en wollen stoffen. Ze namen hout mee terug in opdracht van Amsterdamse kooplieden.

De kustplaatsen raakten meer gericht op de Zuiderzee dan op het achterland. Ze ontwikkelden hierdoor een eigen taal. Zo klonk in Hindeloopen geen Fries. Omdat de Zuiderzeekustbewoners veel contact hadden met de handelslieden uit de hoofdstad was overal wel een Amsterdamse tongval te horen. Urk ging onder Amsterdam vallen, omdat die gemeente een groot belang had bij een veilige scheepvaartroute met goed werkende vuurplaatsen.

Hendrik van den Berg moet vanaf zijn vuurboet een prachtig uitzicht gehad hebben op de drukbevaren Zuiderzee, op de ploeterende zeilschepen onder de uitzinnige wolkenluchten, in golven met een kleurschakering die zich moeilijk liet benoemen. In de tijd dat hij als de vuurstoker van Urk werkte, ontdekten de Nederlandse landschapschilders de zee. De Zuiderzee werd een geliefd onderwerp. De kun-